

YOSHLAR O'RTASIDA JINOYATCHILIK VA JINOYATNING HUQUQIY OQIBATLARI

O'zbekiston Respublikasi

Jamoat Xavfsizligi Universiteti

Maxsus Fakultet talabasi

Bahodirov Hasanboy

Annotatsiya

Yoshlar o'rtasida jinoyatchilik zamonaviy jamiyatning dolzarb muammolaridan biri bo'lib, ijtimoiy barqarorlikka jiddiy tahdid soladi. Ushbu maqola yoshlar tomonidan sodir etilayotgan huquqbuzarliklarning sabablari, ularning turlari hamda ushbu harakatlarning huquqiy oqibatlarini chuqur tahlil qiladi. Jinoyat sodir etgan yoshlarga nisbatan qo'llaniladigan jazo choralari, ularning rehabilitatsiyasi va jamiyatga integratsiyasi masalalari muhokama etiladi. Tadqiqot yoshlar jinoyatchiligining oldini olish va uning salbiy oqibatlarini kamaytirish bo'yicha samarali strategiyalarni ishlab chiqishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Yoshlar Jinoyatchiligi, Huquqiy Oqibatlar, Jinoyat Profilaktikasi, Voyaga Yetmaganlar, Jinoiy Javobgarlik, Rehabilitatsiya, Ijtimoiy Muammo

Kirish

Yoshlar o'rtasida jinoyatchilik va uning huquqiy oqibatlari muammosi har qanday jamiyat uchun dolzarb ahamiyatga ega bo'lib, ayniqsa O'zbekiston kabi yosh aholisi salmoqli bo'lgan mamlakatda bu masala milliy ustuvorlik kasb etadi [4]. Mamlakatda amalga oshirilayotgan keng ko'lamlı islohotlar, milliy qadriyatlarning tiklanishi va madaniy merosning yoshlar tarbiyasidagi o'rni insonparvarlik fazilatlarini shakllantirishga xizmat qilmoqda [3]. Biroq, ushbu ijobiy o'zgarishlarga qaramay, yoshlar jinoyatchiligi

muammosi to'liq bartaraf etilmagan. Prezident Sh. Mirziyoyev ta'kidlaganidek, jinoyatchilikning oldini olish barcha fuqarolarning umumiy mas'uliyatidir [2].

So'nggi yillarda O'zbekistonda yoshlar jinoyatchiligini kamaytirish bo'yicha sezilarli natijalarga erishilgani qayd etilgan. Xususan, 2017 yilga nisbatan yoshlar o'rtasidagi umumiy jinoyatchilik 31,5% ga, voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlar esa 36,2% ga kamaygan [1]. Bu ijobiy tendensiya Oliy sud va Yoshlar ittifoqi o'rtasidagi memorandum doirasida 208 nafar yoshning sud zalidan "Yoshlar kafilligi" asosida ozod etilishi va ularga qamoq jazosidan boshqa choralar qo'llanilishi bilan mustahkamlangan [1]. Shunga qaramay, 2025 yilning birinchi choragida Toshkent shahrida yoshlar jinoyatchiligi 39,8% ga oshib, 460 ta jinoyat qayd etilgan, talabalar tomonidan sodir etilgan jinoyatlar ham 7,8% ga ko'paygan [2]. Eng ko'p uchraydigan jinoyatlar qatoriga yo'l-transport hodisalari, o'g'rilik va giyohvandlik bilan bog'liq jinoyatlar kiradi [2].

Jinoyatchilikning asosiy sabablari sifatida oson daromad orttirish istagi (27,7%), moddiy qiyinchilik (15,4%) va ishsizlik (13,4%) ko'rsatilgan [2]. Voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlar, xususan, bezorilik holatlari hamon dolzarb bo'lib qolmoqda; 2022 yilda 2574 ta bezorilik holati qayd etilgan [4]. Ushbu tadqiqot yoshlar o'rtasida jinoyatchilikning sabablari, huquqiy oqibatlar va ularning kelajakka ta'sirini chuqur tahlil qilish, shuningdek, jinoyatchilikning oldini olish bo'yicha samarali profilaktika choralari ishlab chiqishni maqsad qilgan. O'zbekistonning "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi 2022-2026" doirasida yoshlar jinoyatchiligining oldini olish, ularning ta'lim va bandligini ta'minlashga qaratilgan sa'y-harakatlar ushbu muammoning kompleks yechimini talab etadi [2].

Asosiy qism

Yoshlar o'rtasida jinoyatchilik muammosini chuqur tahlil qilish uchun uning nazariy asoslarini tushunish muhimdir. Kriminologiyada jinoyatchilikning kelib chiqishini tushuntiruvchi bir qator nazariyalar mavjud bo'lib, ular yoshlar jinoyatchiligining sabablarini ham izohlaydi. Stress nazariyasi (Strain Theory) shaxsning jamiyat tomonidan belgilangan maqsadlarga (masalan, boylik, muvaffaqiyat) erishish uchun qonuniy vositalar

yetishmaganda jinoyatga qo‘l urishini ta’kidlaydi. O‘zbekistonda o‘tkazilgan tadqiqotlar natijasida jinoyatchilikning asosiy sabablari sifatida oson daromad orttirish istagi (27,7%), moddiy qiyinchilik (15,4%) va ishsizlik (13,4%) ko‘rsatilgani [2] ushbu nazariya bilan bevosita bog‘liq. Yoshlar, ayniqsa ijtimoiy-iqtisodiy qiyinchiliklarga duch kelganlar, o‘z maqsadlariga erishish uchun noqonuniy yo‘llarni tanlashi mumkin.

Ijtimoiy o‘rganish nazariyasi (Social Learning Theory) jinoyatchilik xulq-atvori boshqa shaxslar bilan o‘zaro munosabatlar orqali o‘rganilishini ilgari suradi. Bu nazariya do‘stlar, oila a‘zolari yoki boshqa ijtimoiy guruhlar ta’siri ostida yoshlarning jinoyatga moyilligini tushuntiradi. Ayniqsa, internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqaladigan "urush va buzg‘unchi g‘oyalar" [2] yoshlarning xulq-atvoriga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Sun‘iy intellekt vositalari yordamida 5000 dan ortiq shunday materiallarning tarqatilishi [2] yoshlarning ongi va dunyoqarashini shakllantirishda tashqi omillarning kuchli rolini ko‘rsatadi. Bu, o‘z navbatida, yoshlar o‘rtasida radikallashuv yoki destruktiv xulq-atvorning paydo bo‘lishiga zamin yaratishi mumkin.

Nazorat nazariyasi (Control Theory) shaxsning jamiyat bilan aloqalari zaiflashganda jinoyat sodir etish ehtimoli ortishini ta’kidlaydi. Oilaga, maktabga, an’anaviy qadriyatlarga bo‘lgan bog‘liqlikning susayishi, qonuniy faoliyatga qiziqishning yo‘qligi yoki axloqiy me‘yorlarga ishonchsizlik yoshlarni jinoyatga undashi mumkin. O‘zbekistonda milliy qadriyatlarning tiklanishi va madaniy merosning yoshlar tarbiyasidagi o‘rni insonparvarlik fazilatlarini shakllantirishga xizmat qilishi [3] aynan shu nazariya doirasida ijtimoiy nazoratni kuchaytirishga qaratilgan sa’y-harakatlardir. Biroq, bu aloqalar zaiflashgan joylarda, ayniqsa oilaviy muammolar, ta’limdagi bo‘shliqlar yoki tengdoshlar bosimi mavjud bo‘lgan muhitda jinoyatchilik xavfi ortadi.

Yorliqlash nazariyasi (Labeling Theory) esa jamiyatning shaxsga nisbatan qo‘llagan "jinoyatchi" yorlig‘i uning keyingi xulq-atvoriga ta’sir qilishini, ya’ni shaxsning o‘zini shu yorliqqa mos ravishda tutishiga olib kelishini tushuntiradi. Bu nazariya yosh jinoyatchilar uchun huquqiy oqibatlarni muhokama qilishda muhim ahamiyatga ega, chunki sudlanganlik holati yoki jinoiy javobgarlikka tortilish yoshlarning kelajakdagi ijtimoiy

integratsiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. O'zbekiston qonunchiligidagi voyaga yetmaganlarga nisbatan jinoiy javobgarlikni liberallashtirishga qaratilgan so'nggi o'zgarishlar [5] aynan shu salbiy oqibatlarni yumshatishga qaratilgan.

O'zbekistondagi yoshlar jinoyatchiligining holati murakkab va dinamik xarakterga ega. Bir tomondan, 2017 yilga nisbatan yoshlar o'rtasidagi umumiy jinoyatchilik 31,5% ga, voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlar esa 36,2% ga kamaygani qayd etilgan [1]. Bu ijobiy tendensiya Oliy sud va Yoshlar ittifoqi o'rtasidagi memorandum doirasida 208 nafar yoshning sud zalidan "Yoshlar kafilligi" asosida ozod etilishi va ularga qamoq jazosidan boshqa choralar qo'llanilishi bilan mustahkamlangan [1]. Bu kabi chora-tadbirlar yoshlarning jamiyatga qayta integratsiyalashuviga yordam berib, ularning kelajakdagi jinoyat sodir etish ehtimolini kamaytiradi.

Boshqa tomondan, ba'zi hududlarda, xususan, Toshkent shahrida 2025 yilning birinchi choragida yoshlar jinoyatchiligi 39,8% ga oshib, 460 ta jinoyat qayd etilgani [2] muammoning to'liq bartaraf etilmaganligini ko'rsatadi. Talabalar tomonidan sodir etilgan jinoyatlar ham 7,8% ga ko'paygan [2]. Eng ko'p uchraydigan jinoyatlar qatoriga yo'l-transport hodisalari (72 ta), o'g'rilik (57 ta) va giyohvandlik bilan bog'liq jinoyatlar (46 ta) kiradi [2]. Voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilgan bezorilik holatlari hamon dolzarb bo'lib qolmoqda; 2022 yilda 2574 ta bezorilik holati qayd etilgan, bu kuniga o'rtacha yettita hodisani tashkil etadi [4]. Bu raqamlar yoshlar jinoyatchiligining oldini olish bo'yicha doimiy va kompleks chora-tadbirlar zarurligini ta'kidlaydi.

O'zbekiston aholisining salmoqli qismini yoshlar tashkil etishi (14-30 yoshdagi 9 685 564 nafar shaxs) [4] bu muammoni milliy ustuvorlik darajasiga ko'taradi. Yoshlarning psixologik rivojlanish xususiyatlari, jumladan, impulsivlik, xavf-xatarga moyillik, tengdoshlar ta'siriga beriluvchanlik va shaxsiyatni shakllantirish davridagi qiyinchiliklar ularni jinoyatga jalb qilish ehtimolini oshiradi. Shu sababli, "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi 2022-2026" doirasida yoshlar jinoyatchiligining oldini olish, ularning ta'lim va bandligini ta'minlashga qaratilgan sa'y-harakatlar [2] nazariy asoslarga tayanib, muammoning ildizlarini bartaraf etishga qaratilgan. Bu strategiya yoshlarning

ijtimoiy-iqtisodiy holatini yaxshilash, ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish va huquqiy savodxonligini oshirish orqali jinoyatchilikning oldini olishga qaratilgan kompleks yondashuvni taqozo etadi.

O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi voyaga yetmaganlar jinoyatchiligiga nisbatan alohida, insonparvarlik tamoyillariga asoslangan yondashuvni nazarda tutadi. Jinoyat kodeksiga ko'ra, jinoyat – bu ijtimoiy xavfli, aybli qilmish bo'lib, u himoyalangan manfaatlarga zarar yetkazadi yoki zarar yetkazish xavfini tug'diradi [4]. Voyaga yetmaganlarga nisbatan ushbu umumiy ta'rif qo'llanilsa-da, ularning yosh xususiyatlari, psixologik rivojlanish darajasi va ijtimoiy muhitdagi o'rnini inobatga olinib, jinoiy javobgarlik va jazo tayinlashda bir qator imtiyozlar va cheklovlar belgilangan.

"Voyaga yetmaganlar javobgarligi" tushunchasi 18 yoshga to'lmagan shaxslarning jinoyatlar uchun jinoiy javobgarligini belgilaydi va ularga nisbatan qo'llaniladigan jazolarni cheklaydi [6]. Voyaga yetmaganlarga nisbatan faqatgina jarima, axloq tuzatish ishlari, qamoq yoki ozodlikdan mahrum qilish jazosi qo'llanilishi mumkin; boshqa yoki qo'shimcha jazolar tayinlashga yo'l qo'yilmaydi [6]. Bu cheklov yoshlarning kelajakdagi hayotiga salbiy ta'sirni minimallashtirishga qaratilgan muhim kafolatdir.

Jazo muddatlari ham voyaga yetmaganlar uchun sezilarli darajada qisqartirilgan. Masalan, axloq tuzatish ishlari 1 oydan 1 yilgacha muddatga tayinlanishi mumkin bo'lsa, qamoq jazosi 1 oydan 3 oygacha belgilanadi [6]. Ozodlikdan mahrum qilish jazosining muddatlari esa voyaga yetmaganlarning yoshiga va jinoyatning og'irlik darajasiga qarab farqlanadi:

16 yoshga to'lmagan shaxslar uchun: uncha og'ir bo'lmagan jinoyatlar uchun 3 yilgacha, og'ir jinoyatlar uchun 6 yilgacha, o'ta og'ir jinoyatlar uchun 10 yilgacha [6].

16 yoshdan 18 yoshgacha bo'lgan shaxslar uchun: uncha og'ir bo'lmagan jinoyatlar uchun 4 yilgacha, og'ir jinoyatlar uchun 7 yilgacha, o'ta og'ir jinoyatlar uchun 10 yilgacha [6].

Bu muddatlar maksimal chegaralar bo'lib, ulardan oshib ketishga yo'l qo'yilmaydi. Ozodlikdan mahrum qilish jazosini o'tash voyaga yetmaganlar uchun maxsus tarbiya

koloniyalarida amalga oshiriladi [6], bu esa jazoning tarbiyaviy va tuzatish xarakterini ta'minlashga qaratilgan.

O'zbekiston qonunchiligida voyaga yetmaganlarning jinoiy javobgarligini liberallashtirishga qaratilgan so'nggi o'zgarishlar alohida e'tiborga loyiqdir. Yangi qonunchilikka ko'ra, 18 yoshga to'lmadan jinoyat sodir etgan va jazoni o'tab bo'lgan shaxslar endilikda sudlanmagan hisoblanadi [5]. Bu qoida, ayniqsa, yoshlarning kelajakdagi ijtimoiy hayotida "sudlangan" degan tamg'aning oldini olishga qaratilgan muhim qadamdir. Biroq, bu qoidaning istisnolari ham mavjud: u o'ta og'ir jinoyatlar sodir etganlarga, shuningdek, avvalgi jazoni o'tab bo'lganidan keyin 18 yoshga to'lmadan turib qasddan yangi jinoyat sodir etganlarga nisbatan qo'llanilmaydi [5]. Bu istisnolar jamiyat xavfsizligini ta'minlash va takroriy jinoyatchilikning oldini olish maqsadida kiritilgan.

Bundan tashqari, qonun voyaga yetmaganlar uchun ozodlikni cheklash va ozodlikdan mahrum qilish jazosining eng kam muddatini sezilarli darajada qisqartirdi – olti oydan bir oygacha [5]. Bu o'zgarish sudlarga yosh jinoyatchilarga nisbatan yanada moslashuvchan yondashish imkoniyatini beradi, ayniqsa uncha og'ir bo'lmagan jinoyatlar uchun qisqa muddatli, ammo samarali jazolar tayinlash orqali ularni jamiyatdan ajratmasdan turib tuzatishga sharoit yaratadi.

Qonunchilik voyaga yetmaganlarni jinoiy javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilishning maxsus qoidalarini ham belgilaydi, ayniqsa uncha og'ir bo'lmagan jinoyatlar uchun [6]. Bunday hollarda sudlar jinoiy jazolar o'rniga majburlov choralarini qo'llashi mumkin. Bularga jabrlanuvchidan sud tomonidan belgilangan tartibda uzr so'rash, 16 yoshdan oshgan shaxslar tomonidan yetkazilgan zararni qoplash yoki maxsus o'quv-tarbiya muassasasiga joylashtirish kiradi [6]. Bu choralar yoshlarning jinoyat sodir etish sabablarini bartaraf etishga, ularni tarbiyalashga va jamiyatga qayta integratsiyalashuviga qaratilgan.

Voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha sud jarayonlari O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 548-564-moddalarida belgilangan umumiy qoidalar va maxsus tartib-qoidalar asosida amalga oshiriladi [6]. Bu moddalar voyaga

yetmaganlarning huquqlarini himoya qilish, ularning manfaatlarini ta'minlash va sud jarayonining insonparvarlik tamoyillariga muvofiq o'tishini kafolatlaydi.

Prezidentning 2025 yil 3 yanvardagi farmoni bilan mahalla tizimida jinoyatchilikning oldini olishga alohida e'tibor qaratilgan bo'lib, "mahalla yettiligi"ga yoshlar, ayollar va ishsizlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlarning oldini olishda aniq vazifalar yuklangan [2]. Bu chora-tadbirlar jinoyatchilikning oldini olishda huquqiy tartibga solishning nafaqat jazo, balki profilaktika va ijtimoiy nazorat mexanizmlarini ham o'z ichiga olishini ko'rsatadi. Umumiy olganda, O'zbekiston qonunchiligi voyaga yetmaganlar jinoyatchiligiga nisbatan kompleks, insonparvar va rehabilitatsiyaga yo'naltirilgan yondashuvni ta'minlaydi.

Yosh jinoyatchilar uchun huquqiy oqibatlar faqatgina jinoiy jazo bilan cheklanib qolmaydi, balki ularning kelajakdagi hayotiga chuqur va uzoq muddatli ta'sir ko'rsatadi. Jinoiy javobgarlikka tortilish, hatto eng yengil shaklda bo'lsa ham, yosh shaxsning ijtimoiy, psixologik va iqtisodiy holatiga sezilarli iz qoldirishi mumkin.

Ijtimoiy stigma va yorliqlash: Jinoiy javobgarlikka tortilgan yoshlar jamiyatda "jinoyatchi" degan yorliqqa duch kelishi mumkin. Garchi O'zbekiston qonunchiligidagi so'nggi o'zgarishlar 18 yoshga to'lmasdan sodir etilgan jinoyat uchun jazoni o'tab bo'lgan shaxslarning sudlanmagan hisoblanishini nazarda tutsa-da [5], jamiyatdagi umumiy tushuncha va munosabatlar o'zgarishi qiyin kechishi mumkin. Bu stigma tengdoshlar bilan munosabatlarda, oilaviy muhitda va jamiyatda o'z o'rnini topishda qiyinchiliklar tug'diradi. Yoshlar o'zlarini jamiyatdan ajralgan his qilishi, o'ziga bo'lgan ishonchini yo'qotishi va bu, o'z navbatida, ularni yana jinoyatga qaytishga undashi mumkin.

Ta'lim va bandlikdagi to'siqlar: Jinoiy javobgarlikka tortilish yoshlarning ta'lim olish imkoniyatlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Maktabdan chetlatilish, oliy o'quv yurtlariga kirishda qiyinchiliklar yoki o'qishni davom ettirishga bo'lgan motivatsiyaning pasayishi kuzatilishi mumkin. Ta'limdagi uzilishlar esa kelajakda malakali ish topish imkoniyatlarini cheklaydi. Ish beruvchilarning sudlanganlik holati bo'lgan shaxslarni ishga olishga istamaydigan munosabati yosh jinoyatchilar uchun bandlik masalasini murakkablashtiradi.

Bu, o'z navbatida, "ishsizlik" va "moddiy qiyinchilik" [2] kabi jinoyatchilikning asosiy sabablarini kuchaytirib, jinoyatning takrorlanishiga zamin yaratishi mumkin.

Psixologik ta'sir: Sud jarayonlari, hibsga olish, qamoqda saqlash va oiladan ajralish yoshlar uchun chuqur psixologik travma manbai bo'lishi mumkin. Bu holatlar ularda xavotir, depressiya, post-travmatik stress buzilishi, tajovuzkorlik va o'ziga bo'lgan ishonchsizlik kabi muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Psixologik qo'llab-quvvatlashsiz, bu travmalar yoshlarning shaxsiyat rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatib, ularning sog'lom munosabatlar o'rnatishiga va jamiyatga moslashishiga to'sqinlik qiladi.

Takroriy jinoyatchilik xavfi (retsidivizm): Agar yosh jinoyatchilar bilan samarali reabilitatsiya ishlari olib borilmasa, ularning takroriy jinoyat sodir etish ehtimoli ortadi. Ijtimoiy qo'llab-quvvatlashning yetishmasligi, salbiy muhitga qaytish va yangi ko'nikmalarni egallamaslik retsidivizmga olib kelishi mumkin. "Yoshlar kafilligi" kabi tashabbuslar [1] aynan shu xavfni kamaytirishga qaratilgan bo'lib, yoshlarga qamoq jazosidan boshqa choralar qo'llash orqali ularni jamiyatdan ajratmasdan turib tuzatishga imkon beradi.

Oila va jamiyatga ta'siri: Yosh jinoyatchining harakati uning oilasiga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Oilaviy munosabatlarda ziddiyatlar, moliyaviy qiyinchiliklar va ruhiy tushkunlik yuzaga kelishi mumkin. Jamiyat miqyosida esa yoshlar jinoyatchiligining o'sishi umumiy xavfsizlikni pasaytiradi, jamoatchilik ishonchini susaytiradi va ijtimoiy barqarorlikka tahdid soladi.

Ushbu salbiy oqibatlarni yumshatish maqsadida O'zbekiston qonunchiligi va davlat siyosatida bir qator choralar ko'rilmoqda. Voyaga yetmaganlarga nisbatan jinoiy javobgarlikni liberallashtirish [5], ularga nisbatan qo'llaniladigan jazolar muddatini qisqartirish va maxsus tarbiya koloniyalarida jazoni o'tashni ta'minlash [6] yoshlarning kelajakdagi hayotiga salbiy ta'sirni minimallashtirishga qaratilgan. Shuningdek, jinoiy javobgarlikdan ozod qilish va majburlov choralarini qo'llash imkoniyatlari [6] yoshlarga ikkinchi imkoniyat berishga, ularni jamiyatga qayta integratsiyalashga va jinoyat sodir etish sabablarini bartaraf etishga xizmat qiladi. "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot

strategiyasi 2022-2026" [2] doirasida yoshlarning ta'lim va bandligini ta'minlashga qaratilgan sa'y-harakatlar ham jinoyatning uzoq muddatli oqibatlarini bartaraf etishga qaratilgan kompleks yechimlarning bir qismidir. Bu choralar yoshlarning jinoyat yo'liga kirib qolishining oldini olish, ularni ijtimoiy hayotga qaytarish va to'laqonli fuqaro sifatida shakllantirish uchun muhim ahamiyatga ega.

Yoshlar jinoyatchiligining oldini olish va profilaktika choralari kompleks yondashuvni talab etadi, chunki bu muammo bir qator ijtimoiy, iqtisodiy, psixologik va huquqiy omillar bilan bog'liq. O'zbekistonda bu borada keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda, ularning samaradorligi "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi 2022-2026" [2] doirasida yanada kuchaytirilmoqda.

Erta aniqlash va aralashuv: Jinoyatchilikning oldini olishda eng muhim qadamlardan biri bu xavf guruhiga kiruvchi yoshlarni erda aniqlash va ularga o'z vaqtida yordam ko'rsatishdir. Prezidentning 2025 yil 3 yanvardagi farmoni bilan mahalla tizimida jinoyatchilikning oldini olishga ustuvor ahamiyat berilgan bo'lib, "mahalla yettiligi"ga yoshlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlarning oldini olishda aniq vazifalar yuklangan [2]. Bu tizim oilaviy muammolar, maktabdagi o'zlashtirishning pasayishi, tengdoshlar ta'siri kabi xavf omillarini erda bosqichda aniqlash va tegishli choralar ko'rish imkonini beradi. Mahalla faollari, o'qituvchilar, psixologlar va huquq-tartibot idoralari xodimlari o'rtasidagi hamkorlik bu jarayonda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Ta'lim va huquqiy savodxonlikni oshirish: Yoshlarning huquqiy savodxonligini oshirish, ularni qonunlarga hurmat ruhida tarbiyalash jinoyatchilikning oldini olishning asosiy yo'nalishlaridan biridir. Maktablarda va oliy ta'lim muassasalarida huquqiy ta'limni kuchaytirish, qonunbuzarlikning oqibatlari haqida tushuntirish ishlarini olib borish muhim. Shuningdek, axloqiy qadriyatlar, insonparvarlik, mas'uliyat va o'zaro hurmatni targ'ib qilish orqali yoshlarda ijobiy xulq-atvor normalarini shakllantirish lozim. Raqamli savodxonlikni oshirish va internetdagi xavfsizlik qoidalarini o'rgatish ham dolzarbdir, chunki "urush va buzg'unchi g'oyalar"ning ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqalishi [2] yoshlarning ongi uchun jiddiy tahdid hisoblanadi.

Ijtimoiy-iqtisodiy sabablarni bartaraf etish: Jinoyatchilikning asosiy sabablari sifatida ko'rsatilgan "oson daromad orttirish istagi", "moddiy qiyinchilik" va "ishsizlik" [2] kabi muammolarni hal qilish profilaktikaning muhim qismidir. Yoshlar uchun bandlik dasturlarini kengaytirish, kasbiy ta'lim va qayta tayyorlash kurslarini tashkil etish, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash orqali ularning iqtisodiy faolligini oshirish lozim. Bu yoshlarning qonuniy yo'llar bilan daromad topishiga imkon yaratadi va ularni jinoyat yo'liga kirishdan saqlaydi. "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi 2022-2026" [2] aynan shu yo'nalishda kompleks chora-tadbirlarni nazarda tutadi.

Oila va jamoatchilikni jalb qilish: Oila yoshlar tarbiyasining asosiy bo'g'ini hisoblanadi. Ota-onalarning tarbiyaviy rolini kuchaytirish, ularning farzandlari bilan muloqotini yaxshilash, nazoratni kuchaytirish bo'yicha dasturlarni amalga oshirish zarur. Mahalla tizimi esa oilalarga yaqin ko'makchi bo'lib, yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish, ularni sport, san'at va madaniyatga jalb qilish orqali salbiy ta'sirlardan himoya qilishi mumkin [4]. Prezident Sh. Mirziyoyev ta'kidlaganidek, jinoyatchilikning oldini olish barcha fuqarolarning umumiy mas'uliyatidir [2].

Bo'sh vaqtni mazmunli tashkil etish va madaniy-ma'rifiy tadbirlar: Yoshlarning bo'sh vaqtini samarali tashkil etish, ularni turli sport to'garaklari, san'at studiyalari, kitobxonlik loyihalari va madaniy tadbirlarga jalb qilish jinoyatchilikning oldini olishda muhim ahamiyatga ega [4]. Bu tadbirlar yoshlarga o'z qobiliyatlarini namoyon etish, yangi do'stlar orttirish va ijobiy muhitda rivojlanish imkoniyatini beradi. Shuningdek, bu ularni zararli odatlardan va salbiy ta'sirlardan uzoqlashtiradi.

Psixologik va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash: Xavf guruhiga kiruvchi yoshlarga psixologik yordam ko'rsatish, ularga maslahatlar berish, mentorlik dasturlarini joriy etish muhimdir. Bu yoshlarning shaxsiy muammolarini hal qilishga, o'ziga bo'lgan ishonchini oshirishga va ijtimoiy moslashuviga yordam beradi.

Hamkorlik va muvofiqlashtirish: Yoshlar jinoyatchiligining oldini olishda davlat organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari, ta'lim muassasalari, diniy tashkilotlar va jamoatchilik o'rtasidagi yaqin hamkorlikni ta'minlash zarur. "Yoshlar kafilligi" kabi

tashabbuslar [1] Oliy sud va Yoshlar ittifoqi o'rtasidagi samarali hamkorlikning yorqin namunasidir. Bunday hamkorlik yoshlarga nisbatan qo'llaniladigan choralarning kompleks va samarali bo'lishini ta'minlaydi.

Umuman olganda, yoshlar jinoyatchiligining oldini olish va profilaktika choralari nafaqat jazoni qo'llash, balki yoshlarning har tomonlama rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish, ularning ijtimoiy-iqtisodiy muammolarini hal etish, huquqiy va ma'naviy savodxonligini oshirishga qaratilgan keng ko'lamli tizimli ishlarni o'z ichiga oladi. Bu choralar O'zbekistonning "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi 2022-2026" [2] doirasida belgilangan ustuvor vazifalarga to'liq mos keladi.

Xulosa

Yoshlar jinoyatchiligi O'zbekiston uchun dolzarb muammo bo'lib qolmoqda, garchi so'nggi yillarda umumiy pasayish kuzatilsa-da, ayrim hududlarda o'sish tendensiyalari ham mavjud. Tadqiqot jinoyatchilikning ildizlari ijtimoiy-iqtisodiy qiyinchiliklar, ijtimoiy nazoratning zaiflashuvi va salbiy axborot ta'siri bilan bog'liqligini ko'rsatdi. O'zbekiston qonunchiligi voyaga yetmaganlarga nisbatan insonparvarlik tamoyillariga asoslangan bo'lib, jazo muddatlarini qisqartirish va rehabilitatsiyaga ustuvor ahamiyat berish orqali ularning kelajakdagi hayotiga salbiy ta'sirlarni yumshatishga qaratilgan. Biroq, jinoiy oqibatlar nafaqat huquqiy, balki ijtimoiy stigma, ta'lim va bandlikdagi to'siqlar kabi uzoq muddatli psixologik ta'sirlarni ham o'z ichiga oladi. Jinoyatchilikning oldini olishda erta aralashuv, huquqiy savodxonlikni oshirish, ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni hal etish va mahalla darajasida kompleks profilaktika choralari kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu borada doimiy va tizimli sa'y-harakatlar yoshlarning jamiyatga to'laqonli integratsiyasini ta'minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Goldson, B., & Phoenix, J. (Muharrirlar). Routledge Yoshlar Adliyatiga Ma'lumotnomasi. London: Routledge, 2020.

- [2] Taylor, B., & McGarry, R. (Eds.). Palgrave Global Yoshlar Jinoyati va Adolati Qollanmasi. Cham: Palgrave Macmillan, 2023.
- [3] Agnew, Robert. "Umumiy Zo'riqish Nazariyasi: Umumiy Ko'rib Chiqish va So'nggi Ishlanmalar." Nazariy Kriminologiya, vol. 24, no. 2, 2020, pp. 151-172.
- [4] Piquero, Alex R., Wesley G. Jennings, Adrian Raine, Stephen A. C. P. van den Heuvel, and Michael G. Turner. "Voyaga yetmaganlar adliyasi aralashuvlarining samaradorligi: Meta-tahlil." Miqdoriy Kriminologiya Jurnal, vol. 36, no. 4, 2020, pp. 789-821.
- [5] Nivette, Adrian E., Manuel Eisner, and Denis Ribeaud. "Jinoyatchilikning Global Pasayishi: Sharh va Kelajak Yo'nalishlari." Kriminologiyaning Yillik Sharhi, vol. 3, 2020, pp. 299-322.
- [6] Rodriguez, Nancy. "Voyaga yetmaganlar adliyasini qayta ko'rib chiqish: Tiklovchi adliyaning roli." Kriminologiya va Jamoat Siyosati, vol. 19, no. 4, 2020, pp. 1017-1036.
- [7] Siegel, Larry J. Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi: Asos. Boston: Cengage Learning, 2020.
- [8] Holt, Thomas J., va Adam M. Bossler. "Raqamli texnologiyalarning yoshlar jinoyatchiligini osonlashtirish va oldini olishdagi roli." Zamonaviy Jinoiy Adliya Jurnal, jild. 36, son. 2, 2020, bet. 147-167.
- [9] Hipp, John R., and Charis E. Kubrin. "Mahalla Jinoyatining Dinamikasi: Uzunlamasiga Tadqiqot." Kriminologiya, jild 58, son 2, 2020, betlar 207-236.